

Pisatelj v najčistejšem smislu te besede, umetnik, ki često ne ve svojemu početju ne pomena ne namena, ki noče drugega, kakor zadoščati svoji težnji, da bi se izpovedal ali da bi opisal čisto, toda intenzivno zaposlujočo ga igro nekih življenjskih sil, seveda človeških, morda nehote in nevede opravlja poseben posel, ki bi ga kljub njegovi očitni nevzgojnosti v nekem smislu vendarle lahko označili kot vzgojnega. Naj bo literatura komu samo uteha, naj ga vznemirja ali biča, v vsakem primeru mu odpira nepotvorjene poglede v človeško naravo, in s tem v njega samega. In preko vsega, kar nam razkriva, nam vsakokrat daje tudi občutek in slutnjo o duhu, ki je moral neke življenjske elemente obvladati, da jih je lahko suvereno zamotal v notranji ali zunanji prizor — jasno, pregledno in resnično. Vsako srečanje s tako notranjo suverenostjo je pretresljivo in očarljivo. In ali ni tako, da je hkrati mogočen poziv k nečemu pomembnemu in visokemu? Ko je R. M. Rilke ogledoval znameniti triptih Mathiasa Grünewalda, je baje zašepetal svoji prijateljici: »Toda tudi jaz imam nekaj povedati.« Oni poziv, kakršnega vsi poznamo in kakršnega je po svoje izrazil Rilke, pa je v bistvu velika vzgojna moč, ki nenehoma drami stremljenje k dragocenosti in veličini.

Smisel te vzgojnosti je seveda različen od neposrednega smisla »vzgojnosti« socialistične države. Toda ni ji nasproten, če je njena praktična vzgojnost taka, kakršna naj bi bila. Mogoče je reči še več. Če si recimo predstavljam utopično podobo visoko razvite socialistične družbe in v njenem duhu razvitega novega človeka, se mi zdi, da pride nekoč čas, ko bo ta socialistični človek prenehal biti socialističen in bo ostal samo človek. To bo moralo priti. Ta človek pa ne bo mogel biti drugačen, kakor je tisti, h kateremu nas kliče ta pretresljivost in očarljivost literature in vse umetnosti.

Josip Vidmar

1

Potreben je predvsem moralni napor, da se dejavno opredelimo do prvin sodobnih nesporazumov o družbeni vlogi izobražencev v socialistični državi. Ti nesporazumi in nasprotja med političnimi sistemi in izobraženci so katerikoli dobili tudi izredno dramatične oblike. Ob tako imenovanem kompleksu »izobraženske elite« je to najpogosteje povzročala stalinistična zamisel, ki ponižuje razumniško ustvarjalnost, posebno na področju humanističnih znanosti in umetnosti, v okvir nalog sedanje države, to se pravi birokratske politike, ker je ta zamisel s svojim dogmatizmom in pragmatizmom zavzela protizgodovinsko stališče do kulturnega izročila svojega naroda in človeštva. Socialistična družba pa mora — in edina tudi more — ustvariti stvarne družbeno-materialne in politične pogoje za integralno afirmacijo človekovega ustvarjalnega dejanja.

Če pojmujeemo socializem kot revolucionarni proces zavestnega odpravljanja razredne osnove družbenih odnosov in razrednega značaja človekovega družbenega bitja, če gledamo socializem kot proces, v katerem se človeška osebnost osvobaja determiniranosti po razrednem bistvu delitve dela, če je socializem »odstranitev antagonističnih nasprotij med človekovo ustvarjalno naravo in družbeno-političnim sistemom« (Program Zveze komunistov

Jugoslavije), potem je naloga izobražencev, da se dejavno lotevajo nalog socialistične avantgarde in da so njen organski del. Nagibanje k družbeno-političnemu avantgardizmu, ki danes ne sledi zgodovinskih koristi delavskega razreda, je v najboljšem primeru zgrešeno, pa tudi tragično.

Zelo se zavedam slabosti tega načelnega stališča. Toda v tem trenutku in ob tako splošnem vprašanju ni mogoče konkretnije govoriti o vprašanju »socialistična država — izobraženci«, ker so izhodiščne osnove socialističnih družbenih preobrazb in njihovi uspehi ne samo različni, temveč si tudi ideološko nasprotujejo med seboj.

2

Na področju kulture mora socialistična država imeti ideološko »linijo«. Bistvene prvine te ideološke »linije« so, mislim, te: ustvarjanje gmočnih in družbenih pogojev za resnično demokratizacijo kulture, tako glede pravice in možnosti uporabe njenih vrednot kot glede pravice in možnosti šolanja in ukvarjanja z znanostjo in umetnostjo; deatizacija kulture, osvoboditev umetnosti in znanosti, da ju država ne bo administrativno vodila; svoboda intelektualnega ustvarjalstva na idejni podlagi socializma in humanizma, ki jemlje vsem političnim organizacijam in ustanovam pravico do ideološkega monopola na področju kulture.

Taka ideološka »linija«, ki je bolj duhovno stanje kot »linija«, je socialistična demokracija. Na njeni idejno-moralni podlagi postajajo umetniški in znanstveni problemi, med katere štejemo tukaj tudi problematiko razvijanja marksistične teorije, stvar znanstvene in umetniške prakse, stvar kritike in javnega boja mnenj.

Taka ideološka »linija« odpravlja direktivne funkcije države in sistem »transmisij« v kulturi. Zamenjuje jih s sistemom družbenega upravljanja in s svobodno, socialistično pobudo državljanov in njihovih organizacij.

Taka ideološka »linija« je dovolj široka, da anticipira vse ustvarjalne sile, hkrati pa dovolj revolucionarna, da onemogoča protisocialistično politično zlorabo svobode.

3

Odgovornosti so različne, odvisne od revolucionarnega položaja, gospodarsko-kulturne ravni dežele in zgodovinskega izročila. Načeloma mora biti izobraženec tako vojak kot graditelj. To ni žrtvovanje sociološki utilitarnosti, to je dejanje človekove integralne potrditve samega sebe v času in prostoru, pred ljudstvom, razredom, samim seboj. Toda komunistična partija je odgovorna socializmu, da z razumevanjem razločuje pesnika od zidarja in vojaka.

Izobraženec, ki je član komunistične stranke, mora tudi s svojimi poklicnimi sredstvi sodelovati v boju za zmago socialističnih družbenih odnosov, socialističnega gospodarstva in kulture. Prav tako izobraženec ustvarjalec, član komunistične partije, svojega umetniškega in znanstvenega dela ne sme podrežati strankinemu taktičnemu utilitarizmu in njenim propagandističnim koristim, toliko manj, če se ti cilji ne ujemajo z njegovo znanstveno, umetniško in revolucionarno vestjo.

Ravno v sedANJI ideološki konstelaciji je moralna odgovornost izobraženca komunista neznansko zrasla. Drama revolucionarne resnice postaja

moralna drama tega razdobja. Če bodo izobraženci komunisti moralno poraženi, če ne bodo imeli moči in poguma, da prevzamejo odgovornost za usodo revolucionarne marksistične resnice, bo to naše razdobje razdobje poraženega humanizma.

Ta odgovornost je danes komunistični imperativ; močno mora biti zastopana v ustvarjanju izobražencev.

4

Nekatera splošna humanistična, komunistična »vzgojna« prizadevanja socialistične države so tudi moja intelektualna prizadevanja. Taka soglasnost je najpogostejša. Glede tistih »vzgojnih« prizadevanj, ki so dnevno-aktualnega in prakticističnega značaja ali ki ne segajo na literarno območje, pa si lastim pravico, da jih ne štejem za svoj intelektualni problem in se ne zavzemam zanje.

Razvoj socialističnih družbenih odnosov v moji deželi ni ne končan ne popoln. Obstajajo nesporazumi in razločki pri gledanju na konkretna življenjska vprašanja. In to je dobro. Obstajajo družbeni pogoji in sredstva, da lahko javno branim taka svoja pojmovanja in razločke. V svojem literarnem življenju doslej nisem prišel v spor s politiko komunistične partije, z Zvezo komunistov Jugoslavije. Zveza komunistov Jugoslavije od mene, komunistična in pisatelja, nikoli ni zahtevala česa, kar bi bilo v nasprotju z mojo umetniško in komunistično vestjo. Vzemimo abstraktno, da bi tak položaj nastal; tedaj ne bi zatajil svojih pogledov in prepričan sem, da me tudi ne bi razglasili za izdajalca socializma.

Dobrica Ćosić

(S pisateljevim dovoljenjem prevedel J. G.)

POLEMIKA

PREVAJALČEVA EPISTOLA BRANKU RUDOLFU

Dragi tovariš profesor,

ravnokar sem dobil v roke zadnjo številko »Naše sodobnosti« in v nji prebral tudi Tvojo kritiko o mojem prevodu obeh delov »Henrika IV«. Najprej prav lepa hvala za hvalo, ki si jo izrekel o nekaterih straneh mojega prevoda, pa še za to, da si se skušal poglobiti vanj — vendar samo skušal, kajti zares poglobil se le nisi.

Recimo: zameriš mi, da rabim besedo »smel«, ne da bi povedal, kaj meniš o sledečem pojasnilu prof. A. Bajca v njegovi zelo, morda celo preveč pohvalni oceni mojega prevoda (Jezik in slovstvo 1. III, št. 5): »S posebnim namenom (namreč Bor) rabi *smel* poleg *drzen*: *Mlad pa drzen, smel kakor on*. Vidi se, da daje pojmu drug pomenski obseg, saj pravi: *Smelosti pravite predrznost*.«

To je na videz nepomembna podrobnost v prevodu, vendar samo na videz. Resnica je namreč, da bi šli predaleč v svoji vnemi za čisto slovenščino, če